

Romanički mač iz rijeke Save kraj Jasenovca

Prinos poznavanju romaničkog oružja u Slavoniji

Romanisches Schwert aus dem Fluß Sava bei Jasenovac

Beitrag zu Erkenntnissen über romanische Waffen in Slawonien

Izvorni znanstveni rad

Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper

Mediaeval archaeology

UDK/UDC904:5(457.5)“10/11”

Primljeno/Received: 27. 05. 2002.

Prihvaćeno/Accepted: 20. 07. 2002.

Prof. dr. sc. ŽELJKO TOMIČIĆ

Institut za arheologiju

Ulica grada Vukovara 68

HR - 10000 Zagreb

Autor se u tekstu detaljnije bavi pojavom dragocjenog primjerka željeznoga dvosjeklog mača koji je dospio iz šljunčare na rijeci Savi kraj Jasenovca u Gradski muzej u Našicama. Mač pripada karakterističnim tvorevinama romaničkog obilježja, a moguće ga je datirati u 11. stoljeće.

Ključne riječi: srednji vijek, mač, romanika, Slavonija, Hrvatska.

Key words: Middle Ages, sword, Romanic style, Slavonia, Croatia.

Pokušaji rekonstrukcije dijelova života u srednjovjekovnoj Slavoniji, tj. na prostoru od Sutle na zapadu do Dunava na istoku, predstavlja, za arheologiju, odnosno ostale povijesne discipline, posebice složen zadatak. Pritom je arheologija, dakako, upućena isključivo na nepokretne, odnosno pokretne nalaze koji se povezuju s naseljavanjem, sakralnim i profanim graditeljstvom, odnosno općenito s materijalnom i duhovnom kulturom.

Posebice zanimljivim arheološkim naslijeđem obdarena je romanička epoha.

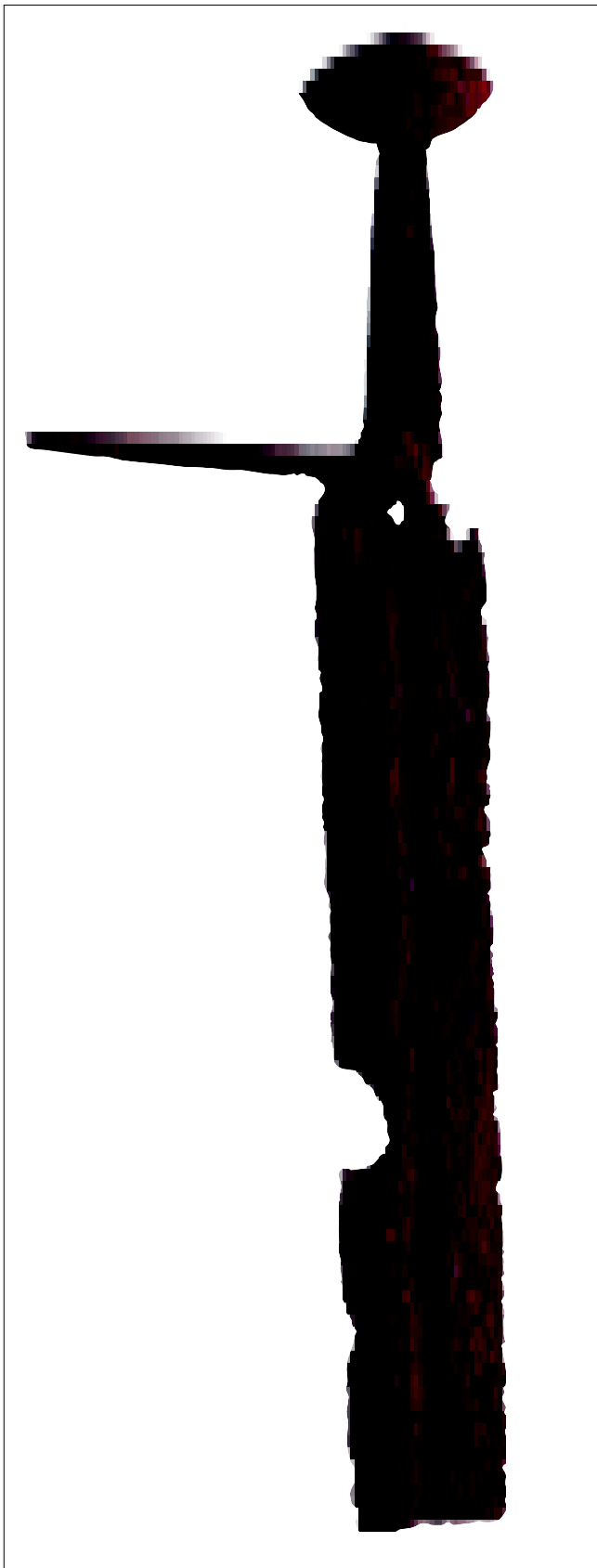
Proučavanju različitih poglavlja romaničke umjetnosti, primjerice, knjižnog i zidnog slikarstva, drvene, kamene i metalne plastike i sakralne arhitekture (crkve, samostani), posvećena je u proteklim desetljećima znatno veća interdisciplinarna pozornost, negoli proučavanju, profanoga obrambenoga graditeljstva (gradišta, tvrđave, gradovi), odnosno ostvarenjima umjetničkog obrta. Izuzetak čine nakitne tvorevine zatečene u grobnom inventaru kosturnih srednjovjekovnih groblja istraživanih u međurječju Drave, Dunava i Save.

Na temelju proučavanja pojave pojedinačnih, dakle, pokretnih nalaza, pružena je arheologiji mogućnosti pronicanja i u poneke segmente, tj. skupine nalaza materijalne kulture romaničke epohe. U tom kontekstu posebice zanimljivom skupinom obrtničke djelatnosti čini se oružarstvo, čija su najiskazljivija svjedočanstva upravo mačevi romaničkog obilježja.

Poznato je kako je pokretno romaničko naslijeđe, posebice oružarstva, u europskoj kulturnoj baštini relativno skromno zastupljeno. Ponajprije, to se odnosi na nalaze dvosjeklnih željeznih mačeva, tzv. spata. Sličnu sliku zatijećemo i na prostoru srednjovjekovne Slavonije.

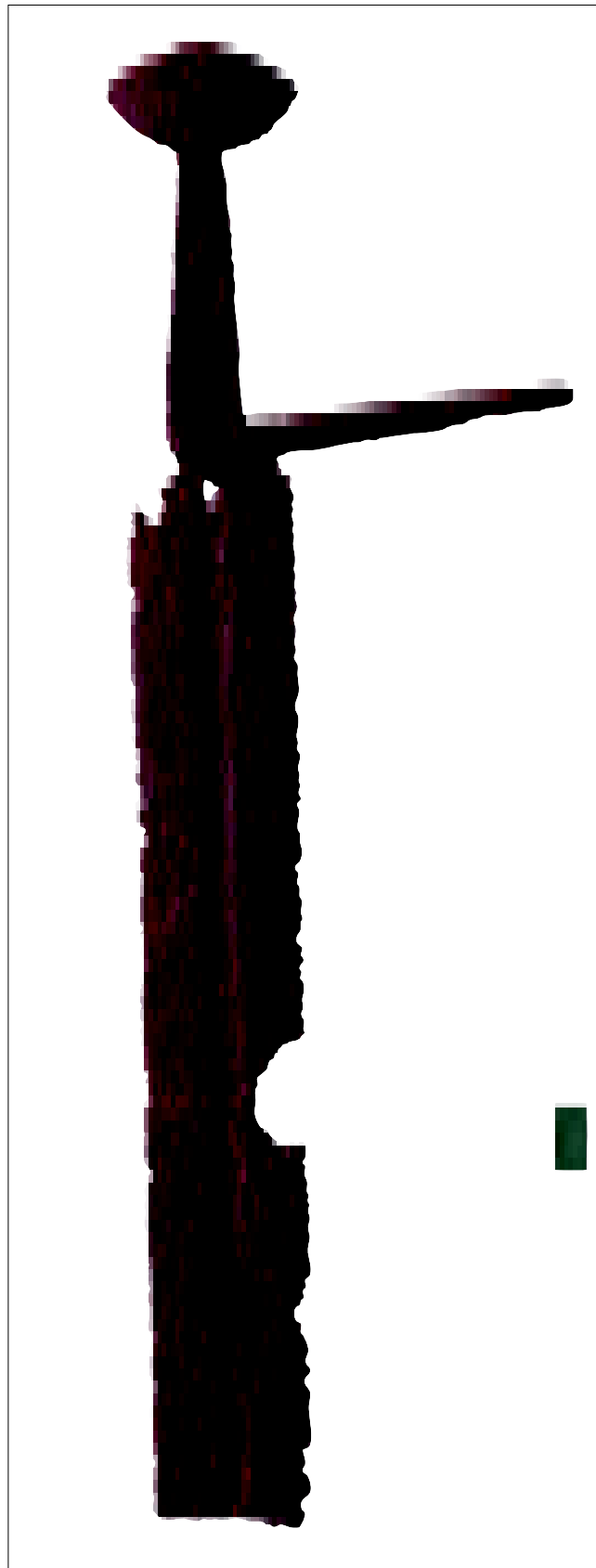
U ovom radu osvrćemo se na fragmentarno očuvani primjerak mača romaničkog obilježja koji je, kao slučajni nalaz iz korita rijeke Save kraj Jasenovca, pohranjen u fundusu Zavičajnog muzeja u Našicama (sl.1. i sl. 2.). Zahvaljujući razumijevanju Josipa Wallera, tadašnjeg ravnatelja muzeja, mač nam je ustupljen na znanstvenu obradu i objelodanjanje. Stoga se ovom prigodom najsrdačnije zahvaljujem kolegama iz Zavičajnog muzeja Našice na susretljivosti.

Riječ je o ulomku željeznoga dvosjeklog mača, dužine očuvanog dijela 46,8 cm (sl.1. i sl. 2.). Lećasta glavica mača (*njem.* linsenförmiger Schwertknauf) širine je 6,6 cm, debljine 2,1 cm, a visine 3,5 cm. Počiva na 0,5 cm tankom trapezoidnom rukohvatu pravokutnog presjeka s oko 1 cm uskom nastavljenom križnicom (*njem.* Parierstange), koja je očuvana samo u jednoj polovini, dužine 10,2 cm. Križnica je četvrtastog presjeka. Na jednoj strani rukohvata naziru se ostaci obloge, vjerojatno, od drveta. Dužina očuvanog dijela sječiva je 32,8 cm, maksimalne širine 5,3 cm, a debljine približno 0,5 cm. Na obje strane sječivo pokazuje široku užljebinu za otjecanje krvi (*njem.* “Blutrille” - *Hohlschliff*).

Sl. 1. Našice. Romanički mač tipa α iz Jasenovca pohranjen u Zavičajnome muzeju Našice. Snimio Hrvoje Jambrek (dalje H. J.)

Abb. 1 Našice. Romanisches Schwert des Typus α aus Jasenovac, aufbewahrt im Heimatmuseum Našice. Foto: Hrvoje Jambrek (in der Folge H. J.)

Sl. 2. Našice. Romanički mač tipa α iz Jasenovca pohranjen u Zavičajnome muzeju Našice. Snimio H. J.

Abb. 2 Našice. Romanisches Schwert des Typus α aus Jasenovac, aufbewahrt im Heimatmuseum Našice. Foto: H. J.

Sl. 3. Detalj sječiva mača s ostacima natpisa izvedenog u tehnici tauširanja. Snimio H. J.

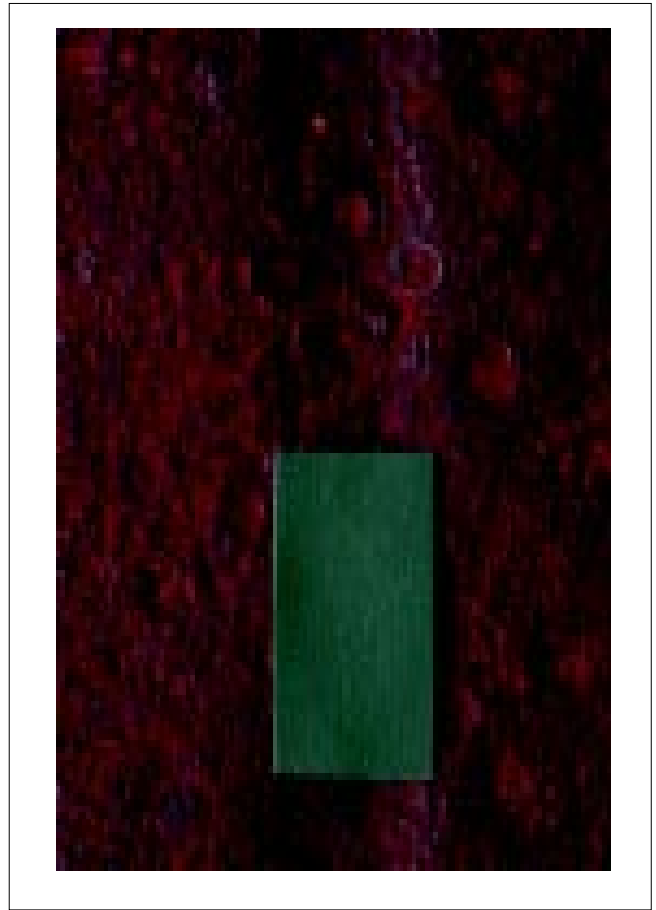
Abb. 3 Detail der Schwertklinge mit Überresten einer Beschriftung in Tauschierungs-Technik. Foto: H. J.

Na temelju oblika jabučice primjerak mača iz Jasenovca može se uvrstiti među mačeve tipa α . Mač nije konzerviran.

Ostaci nekakva natpisa nalaze se na jednoj strani sječiva, blizu 9 cm udaljeni od križnice (sl. 3.) i nisu čitljivi. Tek se naziru dijelovi ponekih hasta od tauširanih slova, izvedenih u obojenoj kovini. Slova su tauširana u sječivo u tehnici koja se često primjenjivala u srednjovjekovnih mačeva. Na drugoj strani sječiva je tauširani križić, čiji krakovi završavaju malim krugovima. I taj je ukras izveden tehnikom tauširanja (sl. 4.).

U nastavku ovog osvrta navodimo nekoliko nužnih, općenitih napomena u svezi s pojavom romaničkih mačeva tipa α , kako u Hrvatskoj, tako i u nekim drugim europskim državama. Osnovno obilježje mačeva tipa α su, dakako, oblici lećastih glavic rukohvata, koji su, na što valja posebice upozoriti, mogli biti duže vrijeme u uporabi.

Na mačeve s lećasto oblikovanim jabučicama, kakvima pripada i primjerak iz Jasenovca na koji se osvrćemo, upozorio je već 1936. godine H. Arbman koji ih je nazvao ranoromaničkim mačevima - spatama s elipsoidnom jabučicom nalik zrnu leće (ARBMAN, 1936., 146 i d.; VINSKI, 1983., n. 31., n. 97.). Potom se na mačeve te inačice osvr-

Sl. 4. Detalj sječiva mača s prikazom tauširanog križa s kružićima na krakovima. Snimio H. J.

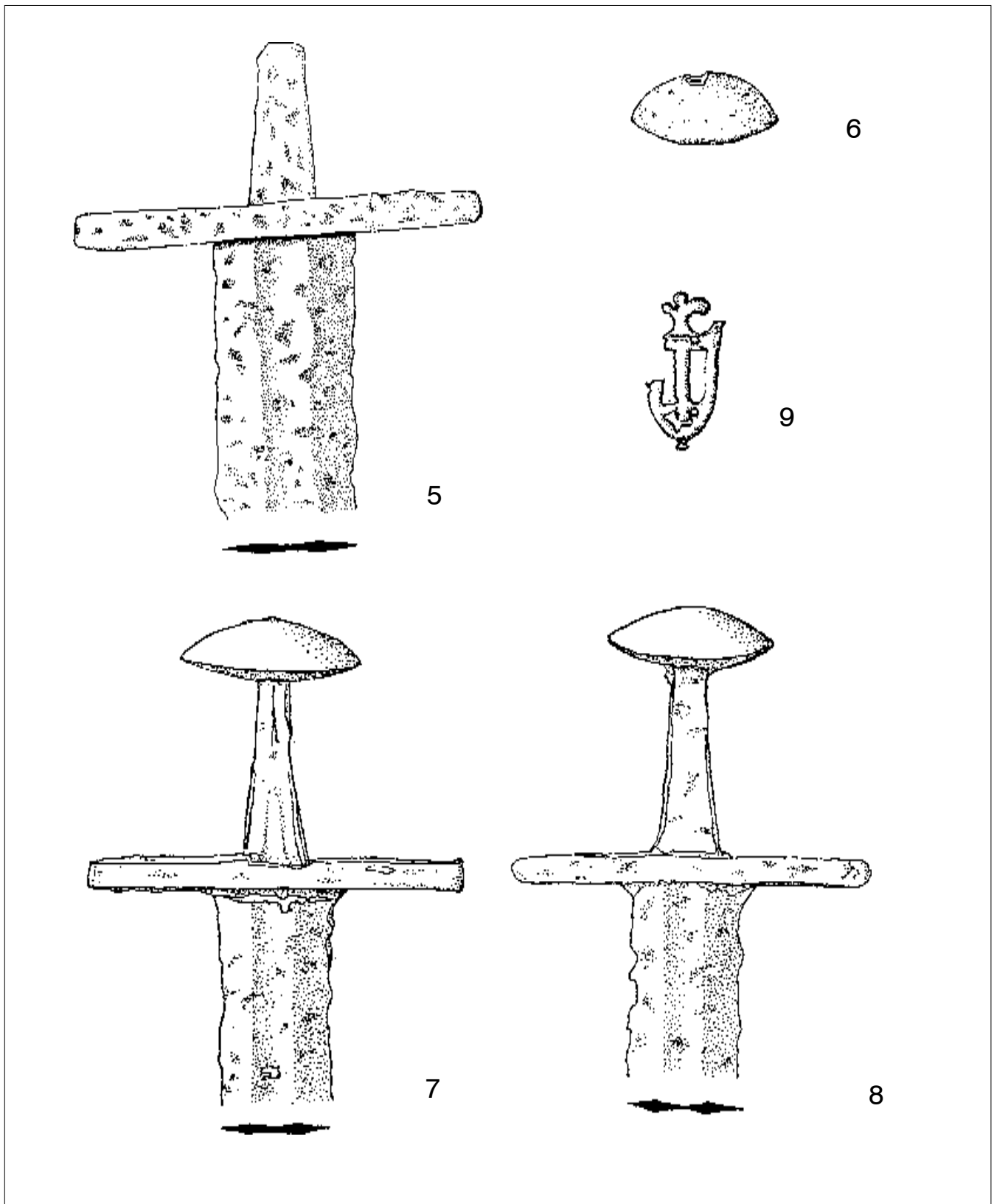
Abb. 4 Detail der Schwertklinge mit der Darstellung eines tauschierten Kreuzes mit kleinen Kreisen an den Schenkeln. Foto: H. J.

nuo u svojoj klasifikaciji poljski arheolog Nadolski, označivši ih uobičajenim nazivom tip α (NADOLSKI, 1954.). Ruski arheolog Kirpičnikov je analizirao veći broj mačeva u razdoblju 11.-13. stoljeća na području bivšeg SSSR-a i izdvojio sedam temeljnih tipova (I-VII), od kojih mačevi s lećastom glavicom rukohvata pripadaju njegovu tipu V (KIRPIČNIKOV, 1966.).

Engleski arheolog R. E. Oakeshott je izdvojio jabučice, tj. glavice rukohvata tipa A koje su identične lećastim glavicama rukohvata (OAKESHOTT, 1981.).

U jednoj od njegovih poznatih temeljitih rasprava, posvećenoj tzv. poslijekarolinškim mačevima, osvrnuo se godine 1983. Z. Vinski,¹ po prvi put u našoj znanstvenoj literaturi na tzv. mačeve tipa α , navodeći osnovne autore i naslove u svezi s mačevima toga tipa (VINSKI, 1983., n. 97.- n. 112.). Vinski se, nadalje, upustio u prepoznavanje i izdvajanje skupine mačeva te zanimljive inačice s prostora nekadašnje Jugoslavije. Pritom je s prostora Hrvatske izdvojio nalaze iz okolice Divosela s Velebita (sl. 5.-sl. 6.)

1 Vinski, Zdenko, RAZMATRANJA O POSLIJEKAROLINŠKIM MAČEVIMA 10. I 11. STOLJEĆA U JUGOSLAVIJI, *ShP* III. serija - svezak 13., Split, 1983., 7.-64., (s. v. Mačevi tipa α - 27.-30.).

Sl. 5. Sječivo mača tipa α iz Divosela na Velebitu. Prema VINSKI, 1983., 28.

Sl. 6. Jabučica mača tipa α pronađena u selu Biskupija - Crkvina. Prema VINSKI, 1983.

Sl. 7. Mač tipa α iz Sombora u Bačkoj. Prema VINSKI, 1983.

Sl. 8. Mač tipa α iz Zrenjanina u Banatu. Prema VINSKI, 1983.

Sl. 9. Nalaz okova korica mača, vjerojatno tipa α , iz nalazišta Bihaći - Stombrate. Prema VINSKI, 1983.

Abb. 5 Die Schwertklinge des Typus α aus Divoselo im Velebit-Gebirge. Nach: Vinski, 1983, 28

Abb. 6 Der Knauf des Schwertes des Typus α , entdeckt im Dorf Biskupija-Crkvina. Nach: Vinski, 1983

Abb. 7 Schwert des Typus α aus Sombor in Batschka. Nach: Vinski, 1983

Abb. 8 Schwert des Typus α aus Zrenjanin in Banat. Nach: Vinski, 1983

Abb. 9 Fund eines Ortbandes, wahrscheinlich von einem Schwert des Typus α vom Fundort Bihaći-Stombrate. Nach: Vinski, 1983

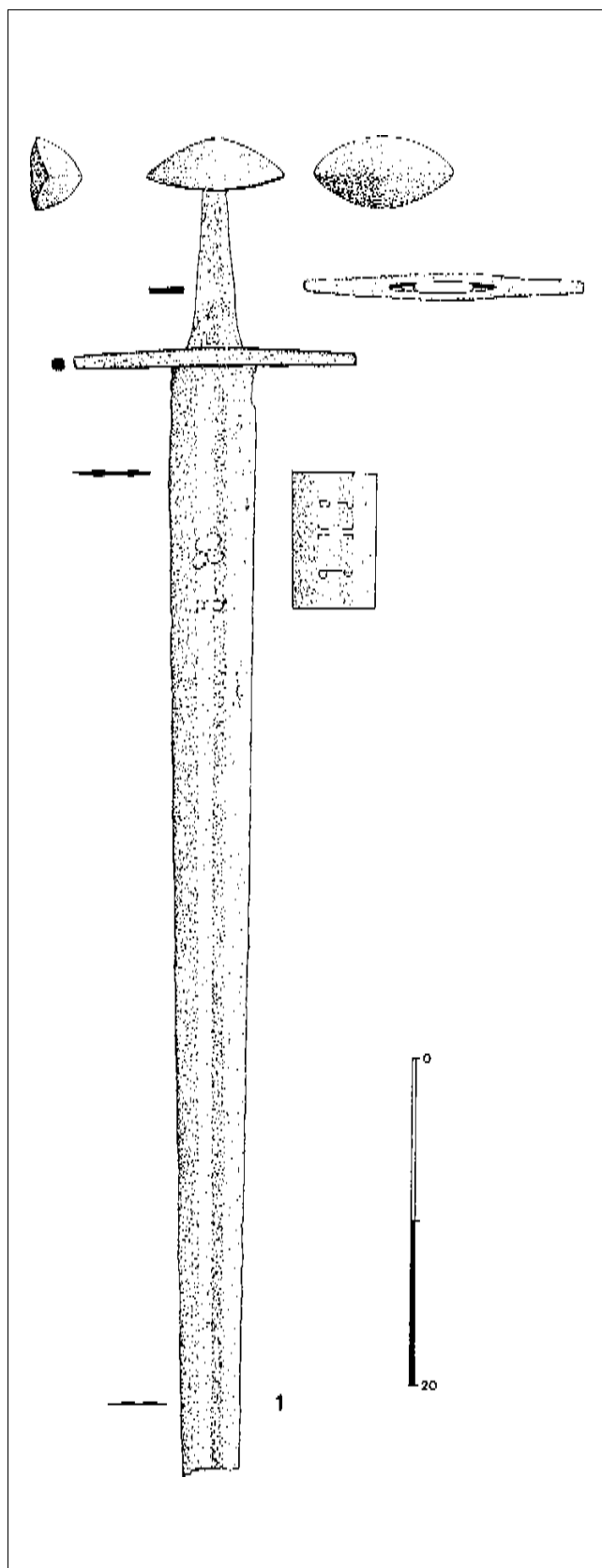
(VINSKI, 1983., 28., T. V., 1) i iz Biskupije - *Crkvine* (sl. 6.) (VINSKI, 1983., 28., T. V., 2). Kartirajući ranoromaničke mačeve tipa α prepoznao ih je u primjercima u Vojvodini, tj. iz Sombora u Bačkoj (VINSKI, 1983., 28., T. IV., 2) (sl. 7.) i Zrenjanina u Banatu (VINSKI, 1983., T. IV., 1) (sl. 8.).

Pored tih primjeraka romaničkih mačeva tipa α ili njihovih dijelova, pronađen je kraj Trogira u poznatom nalazištu Bihaći - *Stombrate* fragmentirani nalaz želznog okova korica mača (*njem. Ortband*) (sl. 9.) (VINSKI, 1983., T. V., 3). Taj se nalaz može usporediti sa srodnim nalazima iz prostora Otonskog Carstva.²

Ubrzo nakon objave ranoromaničkih mačeva Z. Vinskog, osvrnuo se Ž. Demo u posebnoj studiji posvećenoj srednjovjekovnim mačevima, i na primjerak mača tipa α otkrivenog, jamačno, u koritu rijeke Kupe kraj Karlovca (DEMO, 1983./4., n. 42., T. 5., 1, T. 6.) (sl. 10.). Taj je primjerak mača odlomljenog donjeg dijela (sl. 10.) sječiva, masivne lećaste glavice, tj. jabučice jednoručnog rukohvata, ravne križnice četvrtasta presjeka. S obje strane sječiva je plitko urezani ukras ili natpis bez tragova tauširanja. Demo je mač iz Gradskog muzeja u Karlovcu općenito uvrstio u tzv. tip α , odnosno točnije u inačicu α^1 prema podjeli poljskog arheologa Nadolskog (NADOLSKI, 1954.). Prema klasifikaciji engleskog arheologa A. Oakeshotta opredijelio ga je kao tip Xa (OAKESHOTT, 1981.), a prema klasifikaciji ruskog arheologa A. Kirpičnikova (KIRPIČNIKOV, 1966.) kao tip V. Mač je datirao u 11. st., tj. točnije oko 1025.-1075. godine i prepoznao ga kao proizvod koji je nastao u istočnim područjima Njemačkog Carstva tijekom 11. stoljeća, odnosno pod utjecajem iz tih dijelova Europe.

Osvrćući se na mač iz Kupe kraj Karlovca, Demo je upozorio i na mač iste inačice podrijetlom iz rijeke Save kraj Bosanske Gradiške, koji je pohranjen u Povijesnom muzeju u Budimpešti (DEMO, 1983./4., 222., n. 60.; KALMÁR, J., *ArchÉrt* 86, 2, 1959., 189. i d., sl. 1.). Taj mač, s tauširanim sječivom, pripada skupini oružara INGELREDA i datiran je u 11.-12. st. Mač iz Bosanske Gradiške ima na sječivu natpis INGELRII, izveden zavarivanjem željeznih šipkica. Taj je natpis *de facto* evokacija imena kovača mačeva iz Porajnja. Natpisi INGELRII najčešći su u 11. st.

Naša su istraživanja dokazala postojanje dva ranoromanička primjerka mača tipa α iz Jasenovca, od kojih je jedan pohranjen u Hrvatskome povijesnom muzeju u

Sl. 10. Mač tipa α otkriven vjerojatno u koritu rijeke Kupe kraj Karlovca. Prema DEMO 1983./4.

Abb. 10 Schwert des Typus α entdeckt wahrscheinlich im Flußbett der Kupa bei Karlovac. Nach: Demo, 1983-84

2 Od korica mačeva koje su bile iz drveta i omotane kožom preostali su okovi koji se veoma teško mogu datirati, jer se ne mogu uspoređivati sa slikovnim prikazima romaničke epohe. U novije doba uspjelo je skupinu perforiranih okova nalik slovu U iz južne Njemačke datirati u 11./12. stoljeće. Kao uporište za dataciju poslužile su analogije iz grobnih cjelina u Skandinaviji, odnosno u slavenskim grobovima 10.-12. stoljeća. Dobro je datiran nalaz okova korica iz nizinske utvrde kraj Kelheima u Donjoj Bavarskoj (SALIČI, Th.-G., 1992., 103. fig. 20., 6; CHRISTLEIN, R., *Ausgrabungen und Funde in Niederbayern 1974. Verh. Hist. Ver. Niederbayern* 100, 1974., 101., f. Abb. 27., 4). Nalaz se datira u 11. i rano 12. stoljeće.

Zagrebu,³ a drugi, fragmentarno očuvani, na koji se u ovoj raspravi osvrćemo, u Gradskome muzeju Našice. U novije doba otkriven je takav signirani mač tipa α i na području Međimurja u okolici Hodošana, uz korito riječice Sratke. Mač je pohranjen u Muzeju Međimurja u Čakovcu.⁴ Nadalje, u privatnom posjedu nalazi se još jedan primjerak mača te inačice koji je otkriven u koritu Save.⁵

Temeljom iznesenoga kartiranja ranoromaničkih mačeva dokazana je njihova nazočnost na ozemlju srednjovjekovne Slavonije, odnosno Hrvatske, u većem broju (*karta* 1.). Nalazima spata tipa α prednjači okolica Jasenovca s dva primjerka, jer, kao što smo to već napomenuli, i nalaz pohranjen u Zavičajnoj zbirci u Našicama, potječe iz korita rijeke Save kraj Jasenovca.

Svakako, uočljiva je veća koncentracija nalaza mačeva tipa α uz posavski prometni pravac, jer u tu skupinu valja uključiti i primjerak pohranjen u povijesnom muzeju u Budimpešti, na kojega je s punim pravom prije upozoreno u literaturi. Dakako, svjesni smo kako naše kartiranje ne pokazuje stvarno stanje rasprostranjenosti nalaza ranoromaničkih mačeva tipa α . Ipak, zamjetna je pojava nalaza takvih mačeva uz vodotoke. Dokazuju to svi navedeni primjerci koji potječu iz rijeke Save, korita Kupe kraj Karlovca, odnosno u blizini potoka Sratke u Međimurju.

Našem kartiranju svakako valja pridružiti i mačeve, te zanimljive inačice s prostora Hrvatske, na koje je već ranije upozoreno (VINSKI, 1983., 27. i d.). Da podsjetimo, riječ je o nalazu mača s Velebita (sl. 5.) i lećastoj željeznoj jabučici drška mača iz Biskupije - *Crkvine* kraj Knina (sl. 6.). Nadalje, kraj Trogira na položaju Bihaći - *Stombrate* pronađen je fragmentirani nalaz okova korica mača (*njem. Ortband*) (VINSKI, 1983., T. V., 3) (sl. 9.).

U nastavku donosimo nekoliko općenitih napomena u svezi s romaničkim mačevima, kao važnom kategorijom arheologije srednjovjekovnog razdoblja u Europi.

Ratnik na konju i konjica dobivali su u Europi od 11. stoljeća sve veće značenje. Pored duhovnog staleža - svećenstva, odnosno radnog staleža - seljaka, obrtnika, uspostavlja se zaseban stalež ratnika. Pripadnost skupini teško naoružanog ratnika konjanika bila je više ovisna o gospodarskim mogućnostima pojedinaca, nego o njihovu pravnom statusu.⁶

Videniji ratnici, posebice konjanici, bili su u 11. i 12. stoljeću oklopnici (*loricates*). Glavno navalno oružje bili su im dvosječni mačevi za udaranje i koplja. Pored ratnika konjanika, za potporu je bilo mnogo ratnika-pješaka (*pedites*), koji su također koristili mačeve i koplja, a za zaštitu tijela nosili su karičaste oklope i velike bademaste štitove. Za zaštitu glave ratnici su nosili tzv. nazalne ili kalotaste kacige. Bojne sjekire, lukovi i samostreli dopunjavali su taj romanički spektar naoružanja.

Dugi dvosječni romanički mač nošen je u koricama, obješanim s lijeve strane o pojasu u struku. Sječiva su imala najveću širinu ispod križnice i završavala su u manje ili više izraženom šiljku. Nošeni su i vođeni jednom rukom koja je počivala na kratkom dršku. Ruku je štitila duga križnica.⁷

Teško navalno i zaštitno oružje, poput mačeva, kopljica i kaciga, poznato je tijekom romaničkog razdoblja na susjednim europskim prostorima, posebice na ozemlju Carstva Salijevaca (1024.-1125.). Ondje se mačevi tipa α pojavljuju gotovo isključivo kao pojedinačni nalaz iz rijeka, jezera i močvara.⁸ S druge strane, jahački pribor, odnosno lagano oružje predstavljaju učestalije nalaze iz arheološkog konteksta, primjerice, u naseljima, a ponajprije burgovima i ostalim utvrđenim mjestima.⁹

Mačevi se veoma rijetko pronalaze, npr., u utvrdama romaničke epohe u Europi, jer su bili suviše dragocjeni da bi se jednostavno izgubili ili bili odlagani.¹⁰ Ipak se među takve rijetke nalaze mogu uvrstiti lećaste željezne jabučice mačeva iz naselja Colletière kraj Charavines, datirane u prvu polovinu 11. st., kao i iz kuće Meer.¹¹ Konačno, mač s lećastom jabučicom iz Vipperowa iz 12. st. potječe iz groba.¹²

Mačevi romaničkog tipa s lećastom glavicom, dakle tip α , bili su u uporabi od kraja 10. stoljeća pa sve do početka 14. st., s time što su u 11. i 12. st. predstavljali najbrojniji tip europskog mača.

Mačevi s izduženijom glavicom, širim sječivom oblog vrha i tauširani, tj. s uložnim željeznim šipkicama, smatraju se starijim oblikom iz 11. st. Zdepastiji oblici glavice, užeg sječiva šiljastog vrha i ukrašeni tauširanom žicom od obojenog metala, drže se mačevima iz 12. i 13. st. (GLOSEK, 1984.).

Tijekom 11. st. prekinuta je tehnika damasciranja sječiva mačeva, koja je do tada bila uobičajena. Poradi slabih metalografskih istraživanja mačeva, još uvijek nije razjašnjeno kada se, u to doba, uspjelo proizvoditi čelik bolje kvalitete bez tehnike damasciranja.¹³

U nastavku iznosimo nekoliko usporednih nalaza romaničkih mačeva s lećastim glavicama rukohvata otkrivenih diljem Europe.

3 Koristimo prigodu da zahvalimo kolegici Mariji Šercer, koja nas je 1995. godine upozorila na dva ranoromanička mača tipa α , koji su otkupom dospjeli u fundus hladnog oružja Hrvatskoga povijesnog muzeja. Tom smo prigodom skicirali te mačeve i uzeli osnovne podatke o njima. Naknadno smo ljubaznošću uprave Hrvatskoga povijesnog muzeja dobili dopunske podatke o tim nalazima mačeva.

4 U Muzeju Međimurja u Čakovcu pohranjen je primjerak odlično očuvanog mača tipa α , kojega nam je pokazao kolega Josip Vidović. Koristimo prigodu da mu zahvalimo na tom statističkom podatku.

5 Na usmenom podatku zahvaljujemo kolegi Timoteju Knificu iz Narodnog muzeja u Ljubljani.

6 DAS REICH DER SALIER 1024-1125., *Bewaffnung und Reitzu-beher*, 81.

7 N. dj., 102.

8 N. dj., 81.

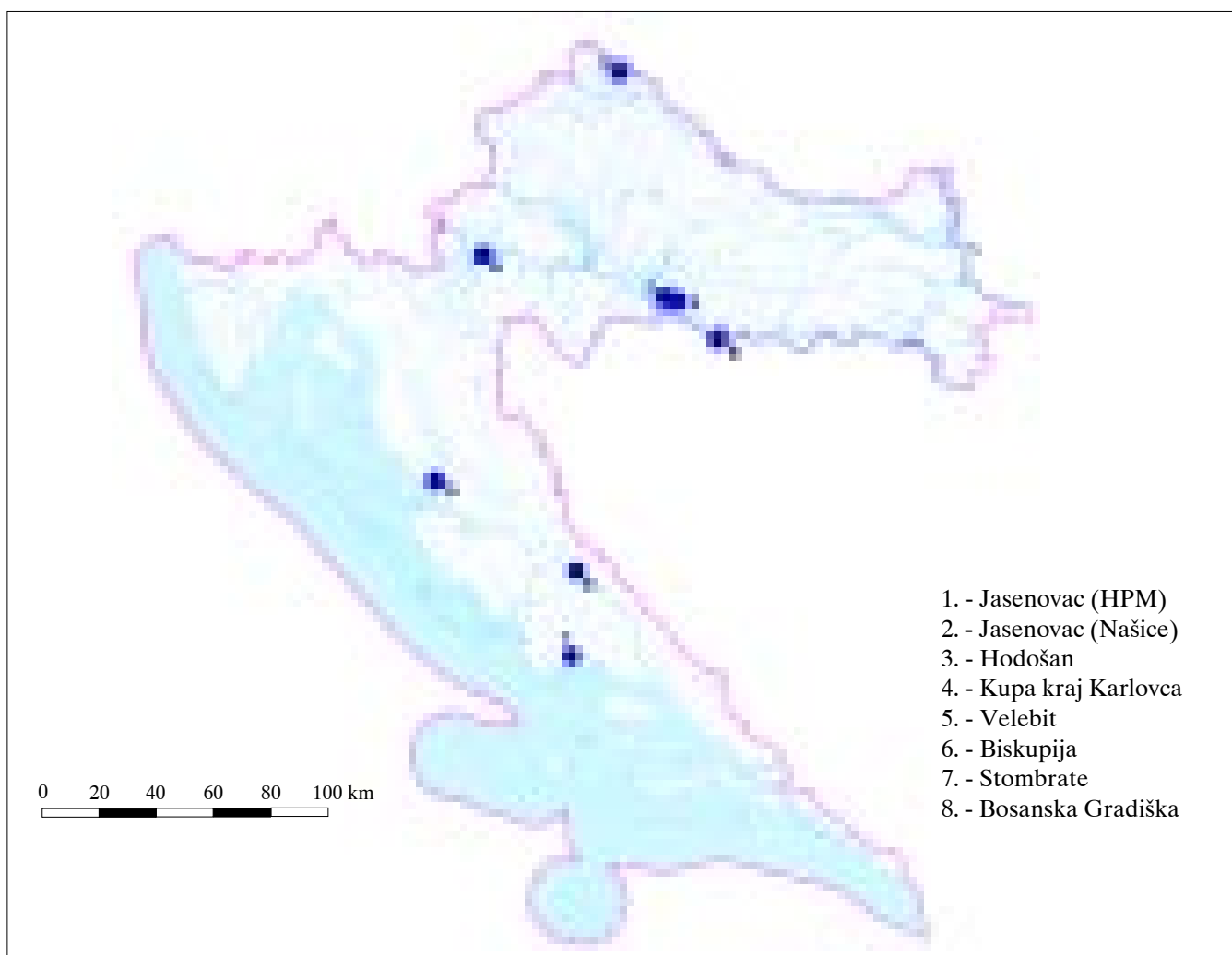
9 N. dj., 81.

10 N. dj., 102.

11 N. dj., 102.

12 N. dj., 102.

13 N. dj., 102.

Sl. 11. Zemljovid rasprostranjenosti romaničkih mačeva tipa α na prostoru Hrvatske

Abb. 11 Verbreitungskarte romanische Schwerter des Typus α auf dem Territorium Kroatiens

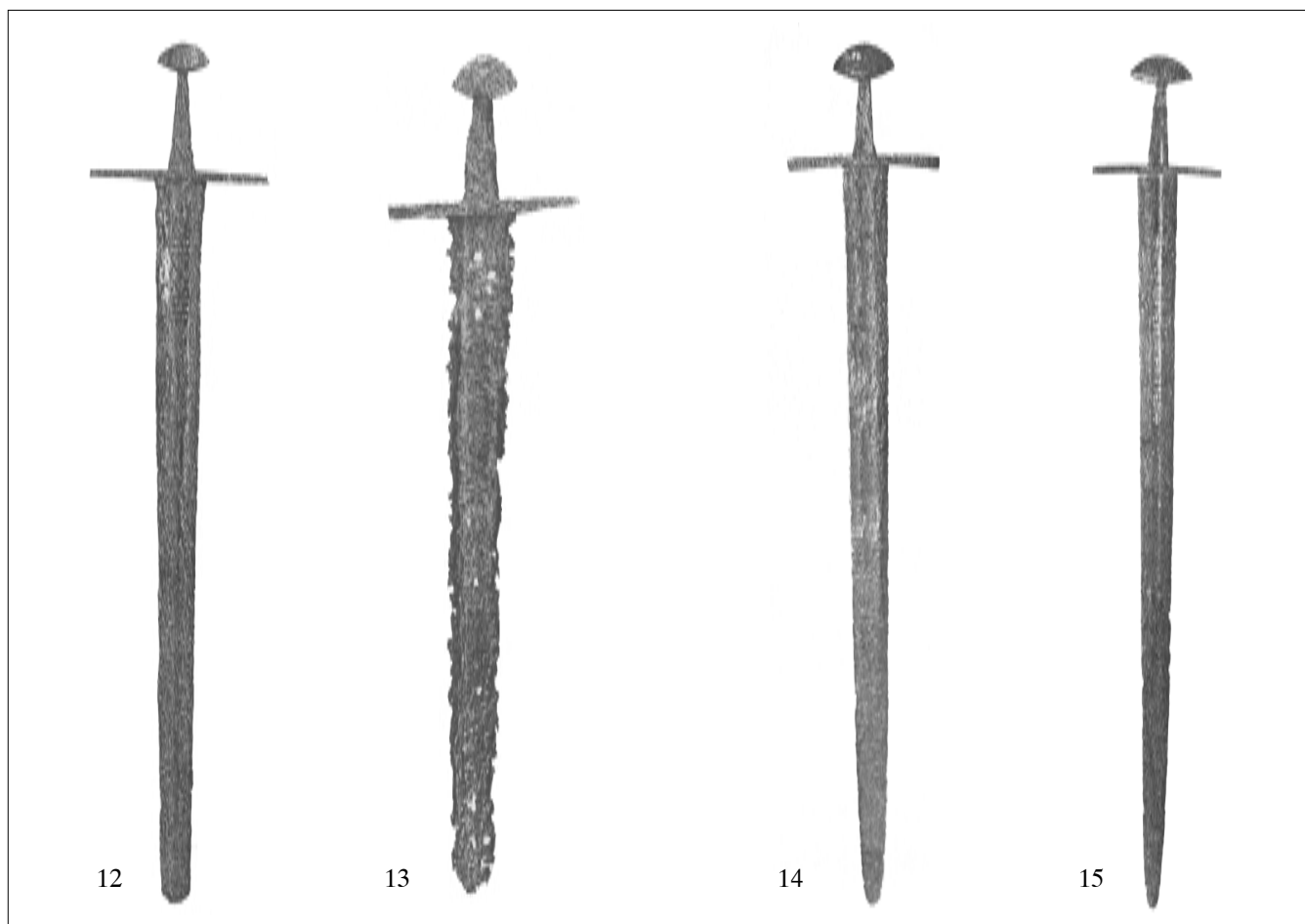
S ozemlja Njemačke izdvajamo poneki od ondje otkrivenih romaničkih mačeva tipa α .

Iz Teufelsmoora (*Vražja močvara*) u Worpswedeu kraj Osterholz-Scharmbecka, u Donjoj Saksoniji, potječe nalaz mača otkriven 1933. godine (sl. 12.). Mač je duge ravne križnice. Željezno sječivo je dužine 82,8 cm. Lećasta glavica je s donje strane lagano povijena. S obje strane širokog sječiva je, u srednjem udubljenom traku, izveden natpis tauširanjem željeznim prutićima. Na jednoj je strani ime INGELRII, a na drugoj je s obje strane sjenčanja križa zrcalna slika IIIB. Mač se datira u 11. st., a pohranjen je u Zemaljskome muzeju Donje Saksonije u Hannoveru (SALIJC, Th.-G., 1992., 105., Abb. 19., 4).

Sljedeći je primjerak mača tipa α iz Espenhaina kraj Leipziga, također u Saksoniji (sl. 13.). Nalaz je otkriven 1942., vjerojatno u grobu. Datira se na prijelaz 11./12. st., a pohranjen je u Povijesnome muzeju grada Leipziga. Sječivo je željezno i kratko, dužine 67,6 cm, jer je slomljeno. Mač ima snažnu lećastu glavicu i ravnu, četvrtastu križnicu. S obje strane je srednji trak sječiva tauširan željeznim prutićima. Na jednoj je strani natpis ULFBER, a na drugoj INIOMINEDMN (SALIJC, Th.-G., 1992., 105., Abb. 20., 4).

S nepoznatog nalazišta, vjerojatno u Slovačkoj, potječe mač pohranjen u Komárnu u Slovačkoj. Datira se na prijelaz 11./12. st. Dužina željeznog sječiva iznosi 99,4 cm. Glavica je snažna i lećasta, a križnica je lagano povijena prema dole. Tauširanjem željeznih prutića s jedne strane sječiva u srednjem traku izveden je natpis +INGELRICENS, a na čitavom srednjem traku druge strane sječiva je simetrična valovnica (RUTTKAY, Slovenska Arch. 23/1, 1975., Abb. 10., 2.; SALIJC, Th.-G., 1992., 105., Abb. 20., 3) (sl. 14.).

U Švicarskoj je nedavno, tj. 1997. godine u Tschlin-Vinadi otkriven željezni dvosječni mač tipa α , sveukupne dužine 109 cm i težine 1360 grama (RAGETH, 2000.). Dužina sječiva je 96 cm i najveće širine 5,28 cm (sl. 15.). Na sječivu se s obje strane primjećuje žlijeb za otjecanje krvi. Lećasta jabučica počiva na tankom dršku kvadratnog presjeka, s uskom nataknutom križnicom dužine 16,5 cm. Na jednoj strani sječiva mača je natpis praćen znakom križa ispred i iza teksta. Natpis je u najvećoj mjeri čitljiv, ali ne daje nikakav smisao: + NRF(?)NIATE(D)NIATEDIATEDI +, i podsjeća prije na latinski ili romanski, nego na njemački natpis. Prva tri slova možda sugeriraju inicijale imena, a natpis u cjelini upućuje na izreku posjednika.

- Sl. 12. Mač tipa α iz Worpswede u Donjoj Saksoniji. Prema SALIJCI, 1992.
Sl. 13. Mač tipa α iz Espenhaina kraj Leipziga. Prema SALIJCI, 1992.
Sl. 14. Mač tipa α iz Slovačke. Prema SALIJCI, 1992.
Sl. 15. Mač tipa α iz Tschlin-Vinadija u Švicarskoj. Prema RAGETH, 2000.

- Abb. 12 *Schwert des Typus α aus Worpswede, Niedersachsen. Nach: Salier, 1992*
Abb. 13 *Schwert des Typus α aus Espenhain bei Leipzig. Nach: Salier, 1992*
Abb. 14 *Schwert des Typus α aus der Slowakei. Nach: Salier, 1992*
Abb. 15 *Schwert des Typus α aus Tschlin-Vinadi, Schweiz. Nach: Rageth, 2000*

Upadljiva su višekratna ponavljanja slogova, koji se iskazuju kao formula zakletve, čarobna izreka, invokacijski natpis, igrarija riječima ili je samo riječ o određenoj nepismenosti kovača mačeva (oružara).

Mač iz Tschlin-Vinadija u Švicarskoj datira se najranije u 12. st., do prve polovine 13. st. (RAGETH, 2000., 128.-130.).

Mač svetog Mauricija iz kraljevske oružarnice u Torinu, datiran je u prvu polovinu 13. st. (EDGE, PADDOCK, 1988., 63. - Torino).

Sličan mač iz muzeja u Toweru datira se u 13. st. (DUFFY, 1974., T. 3-b Tower).

Među posebice dragocjene primjerke mačeva tipa α može se uvrstiti mač iz rijeke La Vilaine u okolici Rennesa (Ille-et-Vilaine), Le Mans.¹⁴ Riječ je o željeznom maču s glavicom rukohvata ukrašenom zlatom i srebrom u tehnici tauširanja. Mač je dužine 93 cm, a širine križnice 16,4 cm. Datira se u 10.-11. st.¹⁵ Lečasta glavica ukrašena je s

jedne strane likom orla na grani, odnosno na drugoj strani likom psa, zacijelo, simbolima na zastavicama (standardima) nošenim u borbama. Uzduž žlijeba sječiva velikim je slovima napisano INGELRII. To je, vjerojatno, ime oružara ili radionice podrijetlom iz Porajnja.

Musee de l'Armée, Hotel National des Invalides u Parizu mjesto je odakle potječe mač tipa α dužine sječiva 100 cm, odnosno križnice dužine 19 cm.¹⁶

Na učestale primjerke romaničkih mačeva tipa α 11. i 12. st. s ozemlja Poljske upozorio je ranije Nadolski (NADOLSKI, 1954.), dok je iskazljive primjerke, ponekad i grobnih nalaza, izdvojio Z. Vinski (VINSKI, 1983., 28., T. XII., T. XIII., sl. 2., n. 105.- n. 111.) (sl. 16.).

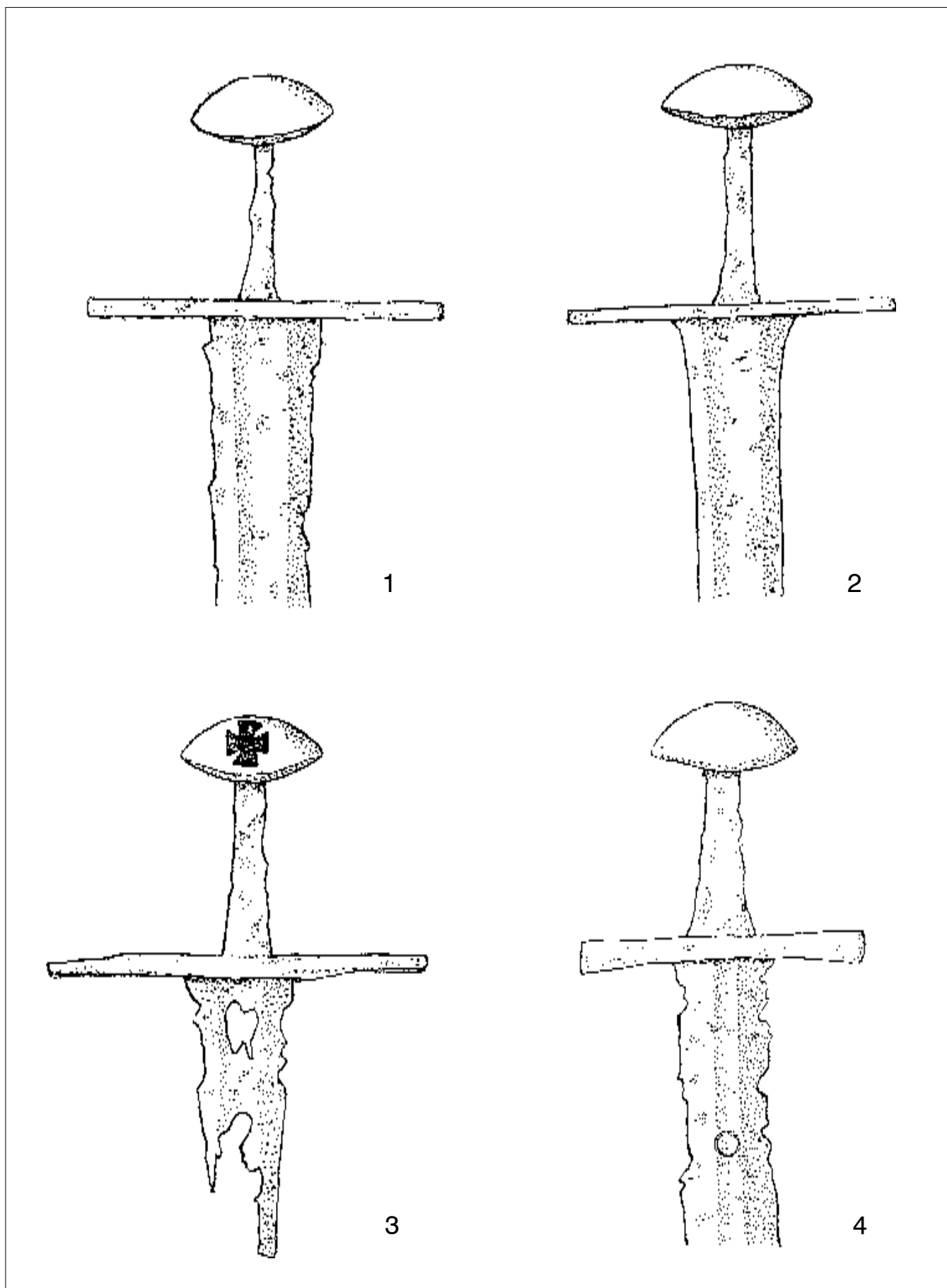
Na zanimljive primjerke mačeva s lečastom glavicom rukohvata iz Finske upozorio je Jorma Leppäaho. Pritom je pozornost obratio natpisima na mačevima i ukrašavanju oružja u razdoblju 9.-12. st. Izdajamo primjerke mačeva iz Sakkole, Maariaija i Hauhoa (LEPPÄAHO, 1964., 16.-18., T. 6., T. 7.).

14 Musee Tese, Collection des Musees du Mans, 1981.

15 Alessandro Tomei, LE ARMI u I Normanni popolo d'Europa 1030-1200, 1994., 116.

16 I Normanni, 384.-385., fig. 28.

Sl. 16. Mačevi tipa α iz Poljske. Prema NADOLSKI, 1954. i VINSKI, 1983.

Abb. 16 Schwerter des Typus α aus Polen. Nach Nadolski, 1954 und Vinski, 1983

Sl. 17. Prikaz romaničkog oružja na detalju “tepiha iz Bayeuxa”, 11. st.

Abb. 17 Darstellung romanischer Waffen an einem Detail des “Teppichs von Bayeux”, 11. Jahrhundert

Mač s lećastom glavicom iz nalazišta Sakkola dužine je sječiva 94,5 cm, dok je širina sječiva 5,2 cm. Natpis je izveden tauširanjem. Na jednoj je strani sječiva natpis: + INOMENI +, dok se na drugoj strani pojavljuje natpis + INXMIDNI + (LEPPÄÄHO, 1964., 16., T. 6., 1a-1c).

Sljedeći je primjerak mača očuvan fragmentarno, tj. sječivo je slomljeno, a glavica rukohvata je lećasta. Nalaz potječe iz nalazišta Maariaia (LEPPÄÄHO, 1964., 16., T. 6., 2a-2c). Očuvano sječivo dugačko je 57 cm, a njegova je širina 4,7 cm. Na jednoj je strani sječiva tauširani natpis: + INN(O) MEFECIT +, dok se na drugoj strani pojavljuje natpis: + INNO MEFECIT +.

U drugu polovinu 12. st. datiran je slomljeni mač s lećastom glavicom rukohvata iz nalazišta Hauho (LEPPÄÄHO, 1964., 18., T. 7.). Sječivo je širine 5 cm, a križnica je duljine 13,8 cm. Na jednoj je strani sječiva natpis: + INNIOINNEDINI +, a na drugoj strani: + INNIMIDOINNI +.

U katalogu srednjovjekovnih mačeva druge polovine 11.-13. st. s ozemlja Rusije A. Kirpičnikov je uvrstio i romaničke mačeve (KIRPIČNIKOV, 1966., 49., crtež 10. i 11., n. 228. s lit.). Mačevi s lećastom glavicom rukohvata, označeni prema klasifikaciji Nadolskog kao tip α , veoma su rijetki, ali ih je Kirpičnikov izdvojio kao tip V, tj. njegov peti tip. S prostora Ukrajine, između riječnih tokova Južnog Buga i Dnjestra potječe primjerak mača tip V, tj. tip α , s natpisom Ingelri na slomljenom sječivu. Dužina mača je 87,7 cm, sječiva 75,7 cm, rukohvata 12 cm, a širina sječiva 4,5 cm. Mač je pohranjen u Povijesnome muzeju u Lavovu. Taj mač Kirpičnikov datira u 12.-13. st. (KIRPIČNIKOV, 1966., 86.-87., T. XXIV., 3).

Poradi nedostatka nalaza romaničkih mačeva tipa α , posezalo se, radi njihova datiranja, prema nalazima iz grobnih cjelina u Skandinaviji kao i iz slavenskih grobalja na istočnom obodu Carstva Salijevaca. Pritom su, dakako, u pomoć prizivani i slikovni prikazi.

Prikazi oružarstva romaničke epohe - posebice mačeva, doslovno istrgnuti iz zaborava, primjerice, sa zidnog tkanja, iz knjižnog slikarstva - liturgijskih knjiga (crkvene riznice), zidnog slikarstva sakralnoga (gradske i seoske crkve) i profanoga graditeljstva, odnosno umjetničkog obrta, predstavljaju u našoj analizi posebne vrijednosti. Romanički mačevi raznih inačica se prikazuju, nadalje, u crkvenoj plastici, na sitnoslikarskim umjetničkim ostvarenjima na liturgijskim knjigama i u bjelokosti.

Prvorazredan slikovni izvor je poznati i unikatni “tepih iz Bayeuxa”. Riječ je o približno 70 metara dugom i oko 50 cm širokom tkanom zidnom prekrivaču, koji prikazuje bitku kraj Hastingsa 1066. godine (sl. 17.).¹⁷ Pojava mačeva romaničkog obilježja, potom kaciga, štitova, kopalja, na tome dragocjenom romaničkom platnu obogaćuju ukupnu sliku epohe kojoj su pripadali. Premda na tom remekdjelu nisu prikazani mačevi tipa α , već druge inačice omiljene u dijelu onodobne Europe koje predočuju - ipak ostavljaju dovoljno prostora za promišljanje važne uloge mača u srednjovjekovnom europskom društvu.

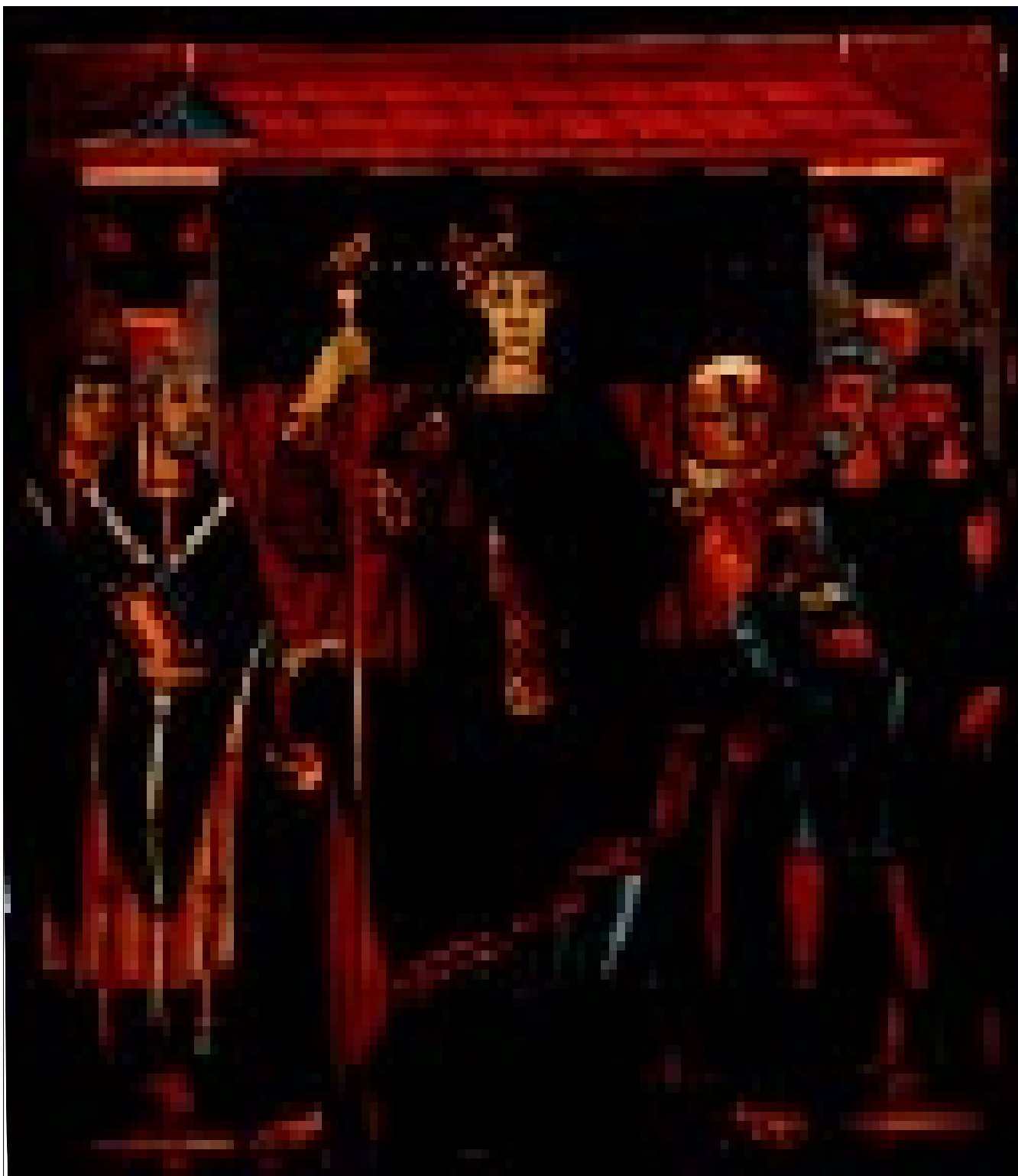
Glavice mačeva sa sve jače povijenim donjim dijelom, plosnatoga lećastog oblika pojavljuju se od svršetka 11. i u 12. st. Odgovarajuće glavice mačeva prikazane su na prijenosnom oltaru Rogera von Helmanshausena iz Abdinghofs, koji se datira u rano 12. st. (SALIČI, Th.-G., 1992., 102.).

Sljedeći dragocjeni dokument romaničke epohe s autentičnim prikazom mača tipa α je prikaz cara Otona III. (983.-1002.) na prijestolju s evanđelijara u Bambergu (sl. 18.).¹⁸ Riječ je o najstarijem očuvanom prikazu mača tipa α , kako je to već ranije naglasio Nadolski (NADOLSKI, 1954., 28., fig. 4.; VINSKI, 1983., n. 104., T. XV., 1). Na tom evanđelijaru iz katedrale grada Bamberga, nastalom u umjetničkoj školi Reichenau, prikazan je car Oton III. s dvorskom pratnjom, tj. odličnicima, među kojima važno mjesto pripada mačonoši, desno do careva lika. Taj se prvoklasni ikonografski izvor, tj. kasnootonska minijatura, datira u svršetak 10. st. Oko 1000. godine mačevi s lećastom jabučicom, kao obilježje vladajućeg sloja društva, postaju modnim uzorom za mačeve tijekom 11. st. i kasnije (VINSKI, 1983., 28.).

Slikarstvo romaničke epohe, koje je još u prvoj polovici 14. st. živjelo na liturgijskim knjigama, u skriptorijima na istočnojadranskoj obali, posebice je zanimljivo dokumentirano jednim primjerom sitnoslikarske opreme antifonara (sl. 19.). Riječ je o inicijalima iz antifonara “F” u samostanu Sv. Frane usred Zadra, nastalim u kasnim desetljećima 14. st., ali s jakim primjesama prijašnjeg, dakle romaničkoga, stilskog posezanja (FISKOVIĆ, 1987., 119.-

17 Tepih je prvorazredan suvremenik koji je vjerojatno izrađen po narudžbi biskupa Odoa iz Bayeuxa, za potrebe posvete katedrale u gradu Bayeuxu (1077.).

18 VINSKI, 1983., 28.

Sl. 18. Prikaz mača tipa α na minijaturi iz evanđelijara u Bambergu. Prema NADOLSKI, 1954.

Abb. 18 Darstellung eines Schwertes des Typus α auf einer Miniatur aus dem Evangeliar in Bamberg. Nach: Nadolski, 1954

Sl. 19. Inicijali iz antifonara "F" u samostanu Sv. Frane u Zadru. Prikaz ratnika s mačem tipa α . Prva polovina 14. st. Prema FISKOVIĆ, 1987.

Abb. 19 Initiale aus dem Antiphonar "F" im Kloster des hl. Franziskus in Zadar. Darstellung eines Ritters mit einem Schwert des Typus α . Erste Hälfte des 14. Jahrhunderts. Nach: Fisković, 1987

120. i slika na toj stranici, n. 130.). Na inicijalu je prikazan ratnik odjeven u karičastu željeznu tuniku koja seže do koljena, zakriljen karakterističnim srcolikim ovalnim štitom romaničkog obilježja, kacigom i posebice zanimljivim mačem tipa α . Veliki štiti izduženoga srcolikog, odnosno bademastog oblika, poput primjerka prikazanog na antifonaru iz Zadra, bili su tijekom 11. i 12. st. općeprihvaćeni u Europi.¹⁹

Na ovom mjestu izdvajamo mišljenje našeg vrsnog povjesničara umjetnosti I. Fiskovića, prema kojem, netom spomenuti primjer romaničkoga sitnoslikarskog opremanja knjiga predstavlja, uz još poneke, "...odraz stare epohe u kojoj su ti spomenici slojeviti plodovi shvaćanja i gledanja drevne kulture" (FISKOVIĆ, 1987., 10.-12.).

Izdvojeni primjer slikovnog prikaza mača s antifonara iz Zadra, datiranog u svršetak 14. st. dokazuje dugotrajno postojanje omiljelog tipa romaničkog mača duboko u srednjovjekovlje.

U zaključku ove rasprave o nalazu mača iz rijeke Save kraj Jasenovca možemo pretpostaviti kako je riječ o primjerku kvalitetno izrađenoga romaničkog oružja, koje temeljom tipoloških odlika i usporednih srodnih nalaza možemo pouzdano datirati u 11. st. i tražiti mu provenijenciju u radionicama vrsnih oružara na zapadu Europe. Mač tipa α iz korita Save obogatio je sliku rasprostranjenosti romaničkog oružja na tlu srednjovjekovne Hrvatske, naglasio važnost posavskoga prometnog koridora, odnosno bitne uloge riječnog prijelaza u okolici Jasenovca. Konačno, nalaz pohranjen u Zavičajnoj zbirci Našica potaknuo je na potrebu sustavnog pristupa oružarstvu, kao nedovoljno istraživanom segmentu svekolikog kulturnoga naslijeđa srednjega vijeka.

LITERATURA

- ARBMAN, H., 1936., *Zeitschr. f. hist. Waffen- u. Kostümkunde*, N. F., V.
- BOCCIA, L. G., 1982., *Armi difensive dal medioevo all'età moderna*, (Dizionari terminologici, 2), Firenze
- DAS REICH DER SALIER 1024-1125, 1992., Sigmaringen
- DEMO, Ž., 1983.-1984., *Srednjovjekovni mačevi u Muzeju grada Koprivnice*, VAMZ 3. serija - vol. XVI-XVII, Zagreb, 211.-239.
- DUFTY, A. R., 1974., *European Swords and Daggers in the Tower of London*, London, (t. 3-b - Tower)
- EDGE, D., PADDOCK, J. M., 1988., *Arms and Armour of the Medieval Knight*, London, 63. (Torino)
- FISKOVIĆ, I., 1987., *Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj*, Zagreb
- GLOSEK, M., 1984., *Miecze srodkowoeuropejskie z X-XV w*, Warszawa, 103.-121.
- KIRIČNIKOV, A., 1965., *DREVNORUSSKOJE ORUŽJE 1, ARHEOLOGIJA SSSR*, E- 1-36, Moskva-Leningrad
- LENZ VON E., 1897., *Die Waffensammlung der Grafen S. D. Scheremetew in St. Petersburg*, Leipzig
- MÜLLER-WILLE, 1970., *Offa etc.* - 27, 75.
- MÜLLER-WILLE, 1977., *Offa etc.* - 34, 43.
- NADOLSKI, A., 1954., *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, *ActaArchLodz* 3, Lodz, 26., n. 18., 28., fig. 4.
- OAKESHOTT, R. E., 1981., *The Sword in the Age of Chivalry*, London, (Revised Edition)
- RAGETH, J., 2000., *Ein mittelalterliches Schwert mit Zauberspruch von Tschlin-Vinadi*, *ArchSchweiz* 23, 3., Basel 128.-130.
- RUTKAY, A., 1975., *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I)*, *SlovArch* XXIII, 1, Bratislava 252. i d.
- SEITZ, H., 1965., *Blankwaffen I*, *Ein waffenhistorisches Handbuch, Bibliothek für Kunst und Antiquitätenfreunde*, Bd. IV, Braunschweig, 132.-182. (posebice 132.-140.) fig. 81., Abb. 115.
- SCHNEIDER, H., 1980., *Waffen im Schweizerischen Landesmuseum, Griffwaffen, I*, Zürich, 18.-21., fig. 9.-12., 14., 15.
- TOMEI, A., 1994., *LE ARMI (u katalogu I NORMANNI POPOLO D'EUROPA 1030-1200*, Venezia, 113.-116. (literatura uz to poglavlje)
- VINSKI, Z., 1983., *Razmatranje o poslijekarolinškim mačevima 10. i 11. stoljeća u Jugoslaviji*, *ShP* III. - sv. 13., Split, 7.-64. (posebice: Mačevi tipa α , 27.-33.)
- VOGT, H. J., 1968., *Slawische Bodenfunde aus Westsachsen*, *SHB* 14, Dresden 198., Abb. 12.

19 Za zaštitu tijela služio je dugi bademasti štit, koji se nosio na dužoj vrpici oko vrata, a drugom, kraćom držao se u lijevoj ruci ratnika. Na taj način je ukupna lijeva polovina ratnika bila prekrivena i zaštićena. Dakako, da do nas, zbog prolaznosti tvoriva iz kojeg su izrađivani - drvo i koža, nisu dospjeli očuvani štiti. Izuzetak je dio takva bademastog štita iz Seedorfa u Švicarskoj (Th.-G., 1992., 100.). Poneki su štiti imali polukuglaste okove perforiranog ruba kao ukrase, kakovi su primjerice otkriveni u plemićkim gradovima - burgovima 11. i 12. st. (Altenburg, Baldenstein kraj Gammertingena) (Th.-G., 1992., 100.). Dragocjene prikaze štita romaničke epohe pruža *tepih iz Bayeuxa*.

Zusammenfassung

Romanisches Schwert aus dem Fluß Sava bei Jasenovac

Beitrag zu Erkenntnissen über romanische Waffen in Slawonien

Der Versuch, Aspekte des Lebens im mittelalterlichen Slawonien, d.h. auf dem Gebiet zwischen dem Fluß Sutla im Westen und der Donau im Osten zu rekonstruieren, stellt für die Archäologie sowie für die übrigen historischen Disziplinen eine besonders komplexe Aufgabe dar. Dabei ist die Archäologie freilich ausschließlich auf unbewegliche oder bewegliche Funde angewiesen, die mit der Ansiedlung, der sakralen und profanen Baukunst und mit der materiellen und geistigen Kultur im Allgemeinen verbunden werden.

Aufgrund der Untersuchungen des Vorkommens einzelner beweglicher Funde konnte die Archäologie auch einige Segmente, d.h. Gruppen von Funden der materiellen Kultur aus dem romanischen Zeitalter identifizieren. In diesem Zusammenhang stellt die Waffenherstellung eine äußerst interessante Gruppe unter den Handwerken dar, innerhalb derer die ausdrucksvollsten Zeugnisse gerade die Schwerter romanischer Provenienz sind.

Es ist bekannt, daß das bewegliche romanische Erbe, vor allem aus dem Bereich der Waffenherstellung, innerhalb des europäischen Kulturerbes relativ bescheiden vertreten ist. Dies bezieht sich vor allem auf Funde zweischneidiger eiserner Schwerter, der sogenannten Spathen. Einer ähnlichen Situation begegnen wir auch auf dem Gebiet des mittelalterlichen Slawoniens und Kroatiens.

In der vorliegenden Studie befassen wir uns mit dem fragmentarisch erhaltenen Exemplar eines Schwertes romanischer Provenienz, das als Zufallsfund aus dem Sava-Flußbett bei Jasenovac im Heimatmuseum Našice aufbewahrt wird (Abb. 1 und Abb. 2). Dank des Verständnisses des Herrn Josip Waller, des damaligen Museumslleiters, wurde uns 1996 das Schwert zur wissenschaftlichen Untersuchung und Veröffentlichung zur Verfügung gestellt. Deshalb möchte ich mich bei dieser Gelegenheit herzlich bei den Kollegen vom Heimatmuseum Našice für ihre Hilfsbereitschaft bedanken.

Aufgrund der Knaufform läßt sich das Schwertexemplar von Jasenovac als Schwert des Typus α klassifizieren.

Es handelt sich um das Fragment eines eisernen zweischneidigen Schwertes. Die Länge des erhaltenen Teils beträgt 46,8 cm (Abb. 1 und 2). Der linsenförmige Schwertknauf ist 6,6 cm breit, 2,1 cm dick und 3,5 cm hoch und ist angebracht auf einem 0,5 cm dünnen trapezförmigen Griff mit rechteckigem Querschnitt und mit einer ca. 1 cm schmalen Parierstange, von der nur die eine 10,2 cm lange Hälfte erhalten ist. Die Parierstange hat einen viereckigen Querschnitt. Auf einer Seite des Griffs lassen sich Überreste der Umkleidung erkennen, die wahrscheinlich aus Holz war. Der erhaltene Teil der Klinge ist 32,8 cm lang, maximal 5,3 cm breit und ca. 0,5

cm dick. Auf beiden Seiten hat die Klinge eine breite „Blutrille“ im *Hohlschliff*.

Aufgrund der Kartierung der frühromanischen Schwerter ist ihre weite Verbreitung im mittelalterlichen Slawonien und Kroatien nachgewiesen (Karte 1). Bei den Funden der Spathen des Typus α tritt die Umgebung von Jasenovac mit zwei Exemplaren hervor, denn – wie schon früher angemerkt – auch der im Heimatmuseum Našice aufbewahrte Fund stammt aus dem Flußbett der Sava bei Jasenovac. Wir sind uns natürlich der Tatsache bewußt, daß unsere Kartierung nicht den tatsächlichen Verbreitungsstand der Funde frühromanischer Schwerter des Typus α zeigt.

Jedenfalls fällt eine größere Konzentration von Schwertern des Typus α an der Posavina-Verkehrsstrecke auf, denn zu dieser Gruppe ist auch das im Historischen Museum in Budapest aufbewahrte Exemplar einzuordnen, auf das mit Recht früher in der Literatur hingewiesen wurde. Bemerkenswert ist das Auftreten solcher Schwertfunde entlang der Flußläufe. Dies wird von allen angeführten Exemplaren belegt, die aus der Sava, aus dem Flußbett der Kupa bei Karlovac sowie aus der Nähe des Baches Sratka in Međimurje stammen.

Bei unserer Kartierung sind jedenfalls auch die zu dieser interessanten Version gehörenden Schwerter aus dem Gebiet Kroatiens zu berücksichtigen, auf die schon früher hingewiesen wurde (Vinski, 1983, 27ff). Dabei handelt es sich um den Fund eines Schwertes vom Velebit-Gebirge (Abb. 5) und den linsenförmigen eisernen Knauf eines Schwertgriffs von Biskupija-Crkvina bei Knin (Abb. 6). Des weiteren wurde bei Trogir, am Standort Bihaci-*Stombrate* das Fragment eines Ortbandes entdeckt. (Vinski, 1983, T. V, 3) (Abb. 9).

Romanische Schwerter mit linsenförmigem Knauf, also Typus α , wurden vom Ende des 10. Jahrhunderts bis zum Anfang des 14. Jahrhunderts verwendet, wobei sie im 11. und 12. Jahrhundert den am weitesten verbreiteten Schwerttypus in Europa darstellten.

Die schweren Sturm- und Verteidigungswaffen wie Schwerter, Lanzen und Helme sind im romanischen Zeitalter in den benachbarten Gebieten Europas bekannt, vor allem auf dem Gebiet des Königreichs der Salier (1024-1125). Dort erscheinen Schwerter des Typus α fast ausschließlich als Einzelfunde aus Flüssen, Seen und Sümpfen.

Die Darstellungen von Waffen aus der romanischen Epoche – vor allem Schwerter, die buchstäblich dem Vergessen entrissen wurden, zum Beispiel auf Wandteppichen, in der Buchmalerei etwa in liturgischen Büchern (Kirchenschätze), in der Wandmalerei der sakralen (Stadt- und Dorfkirchen) und profanen Baukunst sowie des Kunsthandwerks – stellen in unserer Analyse besondere Werte dar. Des weiteren sind verschiedene Varianten romanischer Schwerter in der sakralen Plastik, auf Kunstwerken der Miniaturmalerei in liturgischen Büchern sowie in Elfenbein dargestellt.

Eine erstklassige Bildquelle ist der berühmte einzigartige *„Teppich von Bayeux“* (Abb. 17). Obwohl auf

diesem Meisterwerk des 11. Jahrhunderts keine Schwerter des Typus α , sondern andere Varianten abgebildet sind, die in dem Teil des damaligen Europas beliebt waren, den sie darstellen, läßt es doch genug Raum zur Einschätzung der wichtigen Rolle des Schwertes in der europäischen Gesellschaft im Mittelalter.

Schwertknäufe mit immer stärker gebogenem unteren Teil und flach linsenförmig erscheinen vom Ende des 11. Jahrhunderts an sowie im 12. Jahrhundert. Entsprechende Schwertknäufe sind auf dem Tragaltar des Roger von Helmsausen aus Abdinghof, datiert in das frühe 12. Jahrhundert, dargestellt.

Ein weiteres wertvolles Dokument der Romanik mit der authentischen Darstellung eines Schwertes des Typus α ist die Throndarstellung des Kaisers Otto III. (983-1002) im Evangeliar von Bamberg (Abb. 18). Dabei handelt es sich um die älteste erhaltene Darstellung eines Schwertes des Typus α , worauf schon von Nadolski hingewiesen wurde (NADOLSKI, 1954, 28, Fig. 4; VINSKI, 1983, N. 104, Tab. XV, 1). In dem oben erwähnten Evangeliar aus dem Bamberger Dom, entstanden in der Malerschule Reichenau, ist Kaiser Otto III. mit seinem höfischen Gefolge, d.h. seinen Hofleuten dargestellt, unter denen der Schwertträger einen wichtigen Platz – rechts von der Kaisergestalt – einnimmt (Abb. 5). Diese erstklassige ikonografische Quelle, d.h. die spätottonische Miniatur, wird auf das Ende des 10. Jahrhunderts datiert. Um das Jahr 1000 wurden die Schwerter mit linsenförmigem Knauf als Merkmal der führenden Gesellschaftsschicht zum modischen Vorbild für Schwerter ab dem 11. Jahrhundert und später.

Die Malerei der Romanik, die noch in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in den liturgischen Büchern *lebendig* war, ist in den Skriptorien an der ostadriatischen Küste an einem Beispiel der Miniaturmalereien eines Antiphonar (Abb. 6) besonders interessant dokumentiert. Es handelt sich um die Initialen aus dem Antiphonar „F“ im Kloster des hl. Franziskus im Zentrum

von Zadar, entstanden am Ende des 14. Jahrhunderts, aber mit ausgeprägten Beimischungen des früheren, d.h. des romanischen Stils. Auf dem Initial wurde ein Ritter in einer eisernen, bis zu den Knien reichenden Tunika dargestellt, mit dem charakteristischen herz- oder mandelförmigen Schild romanischer Provenienz und einem Helm und, besonders interessant, mit einem Schwert des Typus α (Abb. 19). Große, lange herz- oder mandelförmige Schilde wie das im Antiphonar aus Zadar dargestellte Exemplar waren im 11. und 12. Jahrhundert allgemein verbreitet in Europa.

Das ausgewählte Beispiel der bildlichen Darstellung des Schwertes vom Antiphonar aus Zadar, datiert auf das Ende des 14. Jahrhunderts, belegt die anhaltende Persistenz des beliebten romanischen Schwerttypus bis tief in das Mittelalter.

Im Abschluß unserer Diskussion über den Fund des Schwertes aus dem Sava-Fluß bei Jasenovac können wir annehmen, daß es sich um ein romanisches Waffensexemplar erstklassiger Fertigung handelt, das sich aufgrund seiner typologischen Merkmale sowie der parallelen verwandten Funde aus Deutschland, der Slowakei, Italien, Polen, Finnland und der Ukraine zuverlässig in das 11. Jahrhundert datieren läßt, und dessen Provenienz in den Werkstätten vorzüglicher Waffenhersteller im Westen Europas zu suchen ist.

Das Schwert des Typus α aus dem Flußbett der Sava hat das Bild von der Verbreitung der romanischen Waffen auf dem Gebiet des mittelalterlichen Kroatiens bereichert und die Bedeutung des Posavina-Verkehrskorridors, beziehungsweise der wichtigen Rolle des Flußüberganges in der Umgebung von Jasenovac unterstrichen. Nicht zuletzt hat der im Heimatmuseum Našice aufbewahrte Fund auf das Bedürfnis nach der systematischen Erforschung der Waffenherstellung als einem unzureichend erforschten Segment des gesamten Kulturerbes des Mittelalters hingewiesen.

